

Ses Rejissyorligi Texnik-Doretivshilik Taraw Sipatında

Sharafatdin Bawetdinov*

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti magistrantı

Received 20-05-2022	Abstract: Hámme waqıt dawıs jazıwları ózlerinen aldınǵı kásiplerinen kóp parqı bolmaytuǵın edi. Elektr dáwirindegi jańalıqlar mikrofonlar bolıp tabıladı. Mikrofon hám rekord orta magnit dáwir óndiriwshilerinin zatları 20 sekund dawamında barlıq paydalanıwshılar ushın bar edi hám olar scratchy disklar kóre jaqsılaw yaǵnıy 30 sekund hám 40 sekund ústine qayta jazıw mumkin edi.	Keywords: Audio Engineer, Sound Director, Sound Engineer
Accepted 26-05-2022		
Published 30-05-2022		

Copyright © 2022 The Author(s): This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

INTRODUCTION

Ses rejissyori (anglichan tili. Audio Engineer, Sound Director, Sound Engineer, Recording Engineer) – dawıslı kórkem súwretlerdi jaratıw, dawıs dramaturgiyasın qalıplestiriw, dawıs koncepciyası, jańa dawıslardı jaratıw, olardı anıqlaw hám qayta islew menen baylanıslı dóretiwshilik kásip.[1] Bul kásip penen shuǵıllanatuǵın adam ádette, kásiptiń texnikalıq táreplerine iye – dawıs fizikasın jaqsı biledi, muzıka hám psixoakustikanı túsinedi, muzikalıq tálimge iye boladı. Sonıń menen birge, kino sanaatı, muzıka islep shıǵarıw, koncert iskerligi, teatr, radio hám multimedia programmalarında isley aladı.

Dawıs rejissyoriń kásibin dawıs operatorı hám dawıs injeneri kásipleri menen baylanıstırıw múmkin emes. Olar rejissyor, operator hám montajshı sıyaqlı túrli kásipler. Ses rejissyori dawıslı komponentlerdi texnikalıq qurallar járdeminde jazıp alıw, jırlaw, qayta islew, aralastırıw imkaniyatın beredi. Dawıs rejissyori, geyde audio direktor dep te ataladı, media joybarında dawıs ushın juwapker esaplanadı. Ol televideniye de islewi múmkin, lekin ádette kinematografiya menen baylanıslı. Dawıs rejissyori ádette, dawıs effektleri, dialog hám muzıka sıyaqlı óndiriste isletiletuǵın hárbir audio elementin baqlaw menen jumıs alıp baradı. Bul túrdegi professionallar ádette joybar óndiriwshisi yamasa menejeri tárepinen jallanadı hám islep shıǵarıw basqıshınan aldın yamasa kino baslanıwınan aldın isley baslaydı. Bul tarawdaǵı shaxs dawıstıń barlıq usılların joybarlaw ushın tiykarǵı direktor menen jaqsı islewi kerek. Dawıs direktori bolsa kóbinese byudjettiń qansha bólegin dawısqa jumısa múmkinligin, zárúr gárejjetler hám qanday resurslardı saqlap qalıw múmkinligin esaplaydı. Ol dawıs texnigi yamasa operatorların

jallaw múmkin hám talap etiletuǵın barlıq zárúr ásbap-úskeneler menen tamiyinleydi.

Televiziyalıq óndiriste dawıs rejissyori rejissyorlik skriptin islep shıǵıwda qatnasadı, dawıstıń sınaq jazıwların ótkeredi. Onıń wazıypaları sinxron dawıs jazıwdı ámelge asırıw hám baqlaw, hárqanday dawıstı ornatiwdı óz ishine aladı. Onıń iskerligi nátiyesinde film fonogrammasınıń juwmaqlawshı versiyası alınadı, bul dawıs seriyasın quraytuǵın barlıq dáslepki elementlerdiń maǵlıwmatı qayta jazıw dawamında alınadı. Dawıs operatorı dawıs dárejesin aralastırıw hám baqlaw menen shuǵıllanadı. Onıń wazıypası aldınnan dúzilgen dawıs rejissyoriń eksplikaciyasına muwapıq sáwbetler, shawqımlar hám muzikalardıń dawıs dárejesin asırıwdan ibarat. Geyde bunday túsinikti dawıs jazıw waqtında, dawıs operatorınıń ózi bolıwı kerek.

Ses rejissyori kásibi radioda eń áhmiyetlilerinen biri bolıp tabıladı. Usınıń menen birge, heshqanday efir onıń qatnasıwısız islemeydi. Ol esittiriwlerdi efirge uzatıwda úlken rol oynaydı. Ses rejissyoriń tiykarǵı wazıypaları dawıslardı jazıp alıw, olardı qayta islew hám basqarıwdan ibarat. Sonday-aq, ses rejissyori óz jumısın ámelge asırıwda arnawlı úskenelerden paydalanǵan halda, studiyalarda ámelge asıradı. Ses rejissyoriń tiykarǵı wazıypası hám atqaratuǵın xızmeti tómendegilerden ibarat:

- Dawıslı dizayn jaratıw;
- Dawıs sapasın analiz qılıw;
- Úskeneler jumısın túsiniw;
- Muzikalıq fonogrammalardı ornatiw.

Bunnan tisqari, tájiriyebe ses rejissyori muzıkanı qanday etip bezew, onı qayta jazıw hám shawqımlardı da durıs paydalanǵan halda

qollanıwdı biliwi – dawıs rejissyori mamanlıǵınıń tiykarǵı qásiyetleri bolıp tabıladı. Buni ámelge asırıw ushın bul qánige zamanagóy audio texnologiyalardıń islew principlerin túsiniwi kerek boladı. Onıń jumısı tek ǵana kompyuter programmaların bilip qoymastan, esittiriw yáki kórsetiwlerdiń kórkemlik jaqtan is alıp barıwda da tájiriye arttırıwı tiyis. Ses rejissyori bolıw ushın bul kásiptiń texnikalıq táreplerin iyelewińiz kerek. Dóretiwshilik jantasıw da zárúrli bolıp tabıladı. Jaqsı muzikalıq esittiriw hám basqa dóretiwshilik kónlikpeler jumısqa tuwrı jantasıw menen orınlawǵa járdem beredi. Joqarı sapalı dawıslardı esitiwińiz múmkin bolǵan radio, shawqımsız muzıka hám dawıslı programma, shou programmalar bizdi jaǵımlı sezimlerde alıp keledi. Kerisinshe, eger dawıs sapasız bolsa, ol jaǵımsız bolıwı múmkin. Sol sebepli radioda ses rejissyori kásibi júdá zárúrli. Bul kásip iyeleriniń jumısı saxna artında bolǵanı menen bunday wazıypalardı házirgi zamanagóy til menen aytqanda Dj tárepinen ámelge asırılıwı múmkin bolsa da, heshkim ses rejissyori xızmetin alıp taslay almaydı.

Dawıstı qadaǵalaw, dawıstı múmkin bolǵan shawqımlardan tazalaytuǵın, sonıń menen birge, onıń támiynatı úskenesin basqaratuǵın ses rejissyori. Sol sebepli bul kásip tek ǵana radioda emes, bálkim televideniye de, koncertlerde de júdá ataqlı. Ses rejissyori qánigesini bilim hám ámeliyattıń úlken bólegin studiyada aladı. Ol jerde ol tek ǵana óz wazıypalarınıń ayrıqsha qásiyetlerin, bálkim jámaátte islewdi de úyrenedi. Qánigeni basqa adamlar menen baylanıstıradı. Sol sebepli dawıs rejissyori bunday jeke pazıyletlerge de mıtáj:

- Muwapıqlıq;
- Baylanıs;
- Dóretiwshilik jantasıw;
- Iykemlesiw qábileti.

Jaqsı ses rejissyori radiostanciyada tabıslı islewge tayanıwı múmkin, sebebi bul qánigeniń iskerligi hám qábiletleri artıqsha bahalanbaydı. Radioda dawıs rejissyoriń xızmeti rejissyor yamasa diktorlar tárepinen islengen programmalarda tınlawshılar ushın sırlı (inkognito) bolıp qaladı. Biraq, dawıslı dizayn konsolında isleytuǵın insan radio programmasın tayarlaytuǵın jámaátıń zárúrli bólegi bolıp tabıladı. Ses rejissyoriń jumısı dawıs effektleri hám basqarıwda texnikalıq qurallar arqalı túrli dereklerde teń salmaqlılıqtı saqlawdan ibarat.

Sound dizayn islew waqtında dawıs dizaynınıń roli málim bir joybar sheńberinde yamasa túrli islep shıǵarıw poziciyalarında neni ańlatıwı múmkinligi haqqında potencial naduris baylanıs bolıwı múmkin. Radio óndiriwshilerdi, ses rejissyorlardı hám basqa audio qánigelerdi joybardıń mıtajlikleri hám oǵan alıp keletuǵın kónlikpeler haqqında jaqsı islengen sóz birikpesin jaratıw paydalı. Dawıs rejissyori radio, televideniye hám kinoda dawıs texnikleri yamasa dawıs operatorları menen kórsetiwler yamasa esittiriwler islep shıǵarıwda, olarǵa tayanıwı múmkin. Iskerlikti asırıw, esittiriw yamasa korsetiwler dawısın sapa jaǵınan juwap beriwi, sonıń menen birge, dawıs jazıp alıw hám dawıs dawıstı qayta tiklew mamannıń texnikalıq qurallardan sheberlik penen jumıs islewin bildiredi. Olar optimal dawıs sapasına erisiw ushın qadaǵalaw stolları, mikrofonlar, tarmaqlı mashinalar hám pikaplardan paydalanadı.

Dawıs penen islesiwde haqıyqıy dawıslı trekti jaratıw ushın elementlerdiń qızıqlı qospasın talap etedi. Atqarıwshılardı mikrofonnan paydalanıw boyınsha kónlikpelerge úyretiw bolıp tabıladı. Dawıs jazıp alıw pultinde otrǵan ses rejissyori fon dawısı hám arnawlı effektlerdi jaratıw kerek ham waqt ótiwi menen dawıs boyınsha qánigeler kúndelikli dawıslardı islep shıǵarıw ushın hárqıylı fokuslardı islep shıǵaradı. Dawıs boyınsha qánigeler dawıslar, dawıs effektleri hám fon muzikasınıń názik teń salmaqlılıǵına erisiw ushın dawıslardı aralastırıw boyınsha óndiriwshiler menen júdá jaqın islesedi. Radioda ham telekórsetiwlerde potencial sherikler penen islesiwde joybardıń audio mıtajliklerin anıqlastıratuǵın bir qansha terminler tómendegishe:

Muzıka qadaǵalawı: (Supervisor) 3D partiyalı muzikalıq variantların tabıw, tańlaw hám licenziyanı tabıw ushın máslahát beredi. Muzıkanı redaktorlaw belgilengen materiallar atqarıwı jaratılǵan bolsa da, muzıka qadaǵalaw tiykarınan nızam-qaqıydalarǵa juwap beriwi kerek boladı.

Aralastırıw: (mixer) bóleklew, baylanıstırıw, muzıka tásiri hám taǵı basqa barlıq audio elementler salıstırmalı teń salmaqlılıqta retlenedi. Birden-bir juwmaqlawshı ónim ushın bul tek ǵana kólemde emes, al tonal pazıyletlerdi (EQ) hám basqa qayta islewlerdi de óz ishine aladı.

Audio qayta tiklew: (tazalaw) aldınǵı ses jazıwılardagı hám fonlardagı shawqımlardı alıp

taslaw, joqarǵı ham tómengi chastotalardaǵı seslerdi muwapıqlastırıp yamasa audio sapasını qayta tiklew máselelerinde jumıs alıp barıladı. Bul juwapkershilik kóbinese dialog redaktori hám ses rejissyori qanigeliriniń jumıs barısı boladı.

Jazıw injenerligi: (injeneri) eń taza dawıs jazıwın támiyinlew ushın studiya ortalıǵındaǵı jazıwlar hám monitorlar. dawısın jazıw ushın eń jaqsı mikrofonlar hám basqa belgilengen texnologiyalar haqqında qararlar shıǵaradı.

Foley: (Foley Artist) dawıs effektlerin bir gúrriń ushın islew. Yagniy, radioda bul kóbinese janlı radio-drama esittiriwleri kontekstinde islenedi. Filmde foley ekrandaǵı dawıslardı qayta jazıp alıw ushın dawıs effektlerin paydalanıwda xızmet etedi.[2]

Sound dizayn ózi joqarıdaǵı túrli wazıypalardı óz ishine alıwı múmkin, lekin ol da dawıs injenerligi hám kóp texnikalıq quralları arqasında redakciya hám dóretiwshilik táreplerin óz ishine alıwı múmkin. Dawıs dizayneri ushın bul texnikalıq kónlikpeler keńlew turde ámelge asırıw ushın qural retinde isleydi.

Ses rejissyorligi baslanıwı menen akustikalıq tarepleri de ózgerdi hám házirgi kunge kelip cıfrlı miksherlerde kirip keldi. Eger muzıka sanaatı yamasa muzıka texnologiyası mápdar bolsa, ol jazılǵan tariyxtı túsiniw ushın zárúrli áhmiyetke iye boladı. Muzıka hám awızsha dawıs jazıwlar quralların túrli bolsa hám apparatlar tórt túrli waqıt múddetlerin óz ishine aladı. Bular múddetli akustika, elektr, magnit, hám cıfrlı dáwir. Barlıq tórt waqıtta dawıs jazıp alıw ushın jaratılǵan ayırım mashinalar tárepinen belgilenedi. Insaniyat tariyxına kirisiwdi baslaytuǵın adamlar sham cilindrlerine jazıp alıwdı al endi kóp milliard dollarlıq sanaatqa aylandırǵanın sezedi. Dawıs tınıqlıǵı jaqsılandı, kosmik hám saqlaw isenimligi artıp bardı.

Dawıs jazıw texnologiyasınıń akustikalıq dáwiri ádette 1877 jılda baslanǵan dep túsiniledi. Hár qanday apparatta dawıstı saqlaw hám tákirarlaw mumkin edi. Konusqa uqsas sırtqı kórinisler aǵash sıyaqlı birpara qattı elementlerden tayarlanǵan hám dawıstı jıynaytuǵın hawa konusınıń kishi ushına jol aparǵan. Hawa basımı mexanik apparat(iyne)tı háreketke keltiredi. Iyne bir cilindr bolıp tabıladı. Bul galaba xabar quralları sıyaqlı fizikalıq scratch edi. Bul texnologiyasında forması tek 250 hz ten 2500 hzge shekem tolıqlardı jazıwı múmkin.[3] Qánigeler bul jańa

kórkem óner formasına uyqas turde tómengi sesler uyǵınlıǵın hám tómengi ásbaplardan paydalanıwdı basladı. Bul qánigeler koncert lentalarında tómengi gıltlerdi isletiwge alıp kelgen bolıwı múmkin. Bul texnologiya Edison fonograftı oylap tabıw waqıtlarında háwij aldı. Bunda adamlar ápiwayı diskler ústinde iynesi muzıka dawısınıń jańırawına hayran qaldı. Bul tań qalarlıq waqıya retinde qabıllandı.

Dawıs jazıw texnologiyasınıń elektr dáwiri. Elektr dáwiri elektr mikrofonlar hám rekord islep shıǵarıwdı birlestirdi. Bul waqıtta jazılǵan muzıkalar derlik tek iri rekord seslerdi túrlaw edi. Ses rejissyorları elektr mikrofonlar, simlar hám kabellerdi satıp alıp, jańa úskenelerdi jaratıwǵa kóp pul sarıplaydı. Qánigelerge úskeneler tonlarınıń spektrin asırıw hám anıqlaw dawıs jaratıw imkaniyatın berdi. Bul dáwirde dawıslardı kimdur ushın júdá ápiwayı tárizde dawıslardı qollawı múmkin, biraq bir mikrofon arqalı jırlaw yamasa onı jazıp alıw ánsat emes edi. Elektron uzatıw dawıslardı bir orında bir neshe dawıslar bir waqıtın ózinde belgilengenler bir qansha mikrofon menen jazıw qánigelerge adewir mumkinshilik berdi. Bul dawıslardı jazıwǵa sıziw procesi júdá názik truba sebepli jáne de anıqlaw islewge sebepshi boldı. Olarda jazıwlar ham shtamp islep shıǵarıw kompaniyaları kóp islep shıǵarıw processleri ushın ruxsat bar edi. Adamlar jámiyetshilik ushın overpriced emes, sebebi ózi fonograf satıp alıwı múmkin edi. Adamlar hárqanday waqıtta satıp alıw ushın ruxsat aldı ham muzıka dúkanların toltırıwdı basladı.

Benni Goodman, Glenn Miller, Jan Filip Sousa, Boston simfoniyası, Nyu-York filarmoniyası hám Berlin filarmoniyası óz dawıs jazıw studiyaların duziwi múmkin edi. Hámme waqıt dawıs jazıwları ózlerinen aldınǵı kásipleslerinen kóp parqı bolmaytuǵın edi. Elektr dáwirindegi jańalıqlar mikrofonlar bolıp tabıladı. Mikrofon hám rekord orta magnit dáwir óndiriwshilerinin zatlari 20 sekund dawamında barlıq paydalanıwshılar ushın bar edi hám olar scratchy diskler kóre jaqsılaw yaǵnıy 30 sekund hám 40 sekund ústine qayta jazıw mumkin edi.

REFERENCES

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Звукорежиссёр>
2. М. А. Сапожков. Акустика. — М. : Радио и связь, 1989. — С. 159–190. — 336 с. — 24 000 экз. — ISBN 5-256-00187-6.

3. <https://gearspace.com/board/bass-traps-acoustic-panels-foam-etc/158523-help-room-250hz-500hz-build-up.html>.